

**METODINĖS REKOMENDACIJOS SPECIALIZUOTOS
PAGALBOS CENTRŲ DARBUOTOJAMS, SAVANORIAMS
BEI APSAUGOS NUO SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE
ĮSTATYMAŲ ĮGYVENDINANČIŲ INSTITUCIJŲ
DARBUOTOJAMS IR SPECIALISTAMS**

Tik tam, kuris niekur neplaukia,
niekada nebūna palankaus vējo.

Mišelis Montenis

METODINĖS REKOMENDACIJOS SPECIALIZUOTOS
PAGALBOS CENTRŲ DARBUOTOJAMS, SAVANORIAMS
BEI APSAUGOS NUO SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE
ĮSTATYMŲ ĮGYVENDINANČIŲ INSTITUCIJŲ
DARBUOTOJAMS IR SPECIALISTAMS

Autoriai:

Lilija Henrika Vasiliauskienė

Evelina Dirmotaitė

Zuzana Vasiliauskaitė

Išleista LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos lėšomis

Vilnius

2017

„Metodinės rekomendacijos specializuotos pagalbos centrų darbuotojams, savanoriams bei apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą įgyvendinančių institucijų darbuotojams ir specialistams“

Antrasis leidimas, 2017

Išleista LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos lėšomis

Autorės Lilija Henrika Vasiliauskienė, Evelina Dirmotaitė, Zuzana Vasiliauskaitė

Maketuotoja Dovilė Alseikaitė

Spaustuvė Spaudos praktika

Kaunas

Elektroninis leidinys

ISBN 978-9955-402-17-9

© Vilniaus Moterų namai

TURINYS

ĮVADAS	6
SAVOKŲ ŽODYNAS	8
APSAUGOS NUO SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE ĮSTATYMAS(2011), JO PRIĖMIMO ISTORIJA IR POLITINIS KONTEKSTAS	11
1. BAZINIS MODULIS	15
1.1. Smurto artimoje aplinkoje problemos aptarimas. Faktai ir skaičiai	15
1.1.1. Padėtis Europoje	16
1.1.2. Padėtis Lietuvoje	18
1.2. Tarptautinis feministinis moterų judėjimas	
Moters teisės – visuotinės ir nedalomas žmogaus teisės	19
1.2.1. Pirmoji feminizmo banga	19
1.2.2. Antroji feminizmo banga	20
1.2.3. Trečioji feminizmo banga	20
1.2.4. Apibendrinimas	21
1.3. Tarptautiniai teisės aktai, reglamentuojantys smurto prieš moteris šeimoje / smurto artimoje aplinkoje įveikimą	21
1.3.1. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (Roma, 1950)	22
1.3.2. Jungtinių Tautų Konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims (CEDAW, 1979)	22
1.3.3. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos smurto prieš moteris panaikinimo deklaracija (Viena, 1993)	23
1.3.4. Jungtinių Tautų Pekino veiksmų platforma (Pekinas, 1995)	24
1.3.5. Europos Tarybos Konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir šalinimo (Stambulas, 2011)	24
1.3.6. ES Nusikaltimų aukų teisių direktyva – Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2012/29/ES	26
2. DARBO SU SMURTŲ ARTIMOJE APLINKOJE PATIRIANČIAIS ASMENIMIS YPATUMAI	33
2.1. Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo reglamentuojama specializuota kompleksinė pagalba smurtą ir prievartą patiriantiems asmenims	33
2.1.1. Informavimas ir konsultavimas	35
2.1.2. Tarpininkavimas ir atstovavimas institucijose. Specializuotos pagalbos centro rengiama Pažyma	35
2.1.3. Specializuotos pagalbos centrų teikiama specializuota psichologinė pagalba	36
2.1.3.1. Kritinės būklės intervencija	36
2.1.3.2. Specializuota psichologo pagalba	37

2.1.4. Specializuotos pagalbos centre dirbantis psichologas	38
2.1.5. Specializuoto psichologinio konsultavimo schema ir principai	38
2.1.6. Specializuotos pagalbos centrų teikiama specializuota teisinė pagalba	42
2.1.7. Specializuotos pagalbos centre dirbantis teisininkas	42
2.2. Kas nėra specializuota kompleksinė pagalba	43
2.2.1. Darbas su smurtautojais	43
2.2.2. Mediacija ir porų terapija	44
2.2.3. Smurtinio elgesio keitimo programų efektyvumo vertinimas	44
2.2.4. Socialinio darbuotojo paslaugos ir kompleksinės paslaugos šeimai	46
2.3. Vaikas, tapęs smurto artimoje aplinkoje liudininku, arba gyvenantis aplinkoje, kurioje buvo smurtauta	48
2.3.1. Vaiko teisių apsaugos skyrių vaidmuo smurto artimoje aplinkoje atvejais	49
2.3.2. Smurtinėje aplinkoje augantys vaikai	49
2.3.3. Pasiūlymai Vaiko teisių apsaugos skyrių darbo tobulinimui	49
2.4. Skyriaus apibendrinimas	51
3. TARPINSTITUCINIS BENDRADARBIAVIMAS	57
3.1. Specializuotos pagalbos centrai, Policija ir Vaiko teisių apsaugos skyriai kaip pagrindiniai Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo įgyvendinimo subjektai	57
3.2. Tarpinstitucinis bendradarbiavimas kaip „dviejų kryptių judėjimo gatvė“	61
3.3. Pasiūlymai dėl smurtą artimoje aplinkoje patiriančių asmenų apsaugos gerinimo	61
4. PSICHOLOGINIS MODULIS	69
4.1. Specialiosios žinios iš traumos psichologijos srities	69
4.1.1. Psichologinė trauma	69
4.1.2 Traumos tyrimo istorija	70
4.1.3. Mušamos moters sindromas	73
4.1.4. Smurto prieš moteris šeimoje dinamika	74
4.1.4.1. Smurto ratas	74
4.1.4.2. Pirmoji fazė – įtampos augimas	75
4.1.4.3. Antroji fazė – smurto proveržis	75
4.1.4.4. Trečioji fazė – smurtautojo atgailavimas	75
4.1.5. Išmoktas bejėgiškumas	76
4.1.6. Šeimoje patirto smurto pasekmės moters biopsichosocialinei sveikatai	76
4.1.6.1. Mušamos moters sindromas, kaip potrauminio streso sindromo porūšis	76
4.1.7. Trauma ir smegenys	77
4.1.7.1. Migdolinis kūnas – karštoji smegenų zona	78
4.1.7.2. Hipokampus – šaltoji smegenų zona	78
4.1.7.3. Migdolinis kūnas ir hipokampus trauminio išgyvenimo metu	79
4.1.7.4. Potrauminio streso sindromas (PTSS)	79
4.1.7.5. Traumos terapija	79

4.1.8. Pasekmės fizinei asmens sveikatai	80
4.1.8.1. Sužalojimai	80
4.1.8.3. Fiziologinis organizmo atsakas į traumą	81
4.1.9. Pasekmės psichologinei asmens sveikatai	81
4.1.9.1. Psichologinis smurtas	81
4.1.9.2. Pasekmės psichologinei sveikatai	81
4.1.10. Pasekmės socialinei asmens sveikatai	82
4.1.10.1. Požiūris į kitus ir ateitį	82
4.1.10.2. Seksualinė prievarta	83
4.1.10.3. Aukos kaltinimas vs. socialinis palaikymas	83
4.1.11. Psichologinė krizė. Kritinių būklių intervencija	83
4.1.11.1. Psichologinė krizė	83
4.1.11.2. Kritinių būklių intervencija SPC	84
4.2. Psichologinis konsultavimas Specializuotos pagalbos centruose	85
4.2.1. Psichologinis konsultavimas kaip specializuotos kompleksinės pagalbos dalis	85
4.2.2. Telefoninio konsultavimo specifika	85
4.2.3. Kokių traumą patyrusio asmens reakcijų gali tikėtis specialistas, savo darbe susiduriantis su smurtą ir prievartą patiriančiu asmeniu?	87
4.2.4. Kaip reaguoti į trauminės patirties atskleidimą?	89
4.2.5. Kas padeda specialistui, savo darbe susidūrusiam su smurtą ir prievartą patiriančiu asmeniu, geriau atlikti savo darbą? Ką daryti ir ko ne?	90
4.2.6. Kas būtina žinoti apie smurtą ir prievartą patiriančio asmens ir jam pagalbą ar apsaugą teikiančio konsultanto ar specialisto santykio dinamiką?	91
4.2.6.1. Būdingi disfunkciški vaidmenys, kurių reikėtų vengti	91
4.2.6.2. Dramatinis trikampis	91
4.2.6.3. Kaip turėtų elgtis konsultantas, patekęs į vieną iš keturių disfunkciškų vaidmenų?	93
4.2.7. Pagrindiniai konsultavimo principai taikomi SPC darbe	95
4.2.7.1. Pagrindinės konsultavimo technikos	95
4.2.7.2. Konsultantės etika	96
5. TEISINIS MODULIS	103
5.1. Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas (2011 – 2016) – geroji praktika ir iššūkiai	103
5.2. Baudžiamosios ir civilinės teisės normos ir jų panaudojimo galimybės apsaugant artimųjų smurto aukas	105
5.2.1. Baudžiamoji teisė	105
5.2.2. Civilinė teisė	108
5.2.3. Teisminiai ginčai dėl vaikų	110
5.2.4. Smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos atlyginimas	110
BAIGIAMASIS ŽODIS	117
LITERATŪROS SĄRAŠAS	121
PRIEDAI	129

ĮVADAS

Šios metodinės rekomendacijos skirtos Specializuotos pagalbos centrų (SPC) darbuotojams ir savanoriams, teikiantiems valstybės garantuojamą specializuotą kompleksinę pagalbą smurtą ir prievartą patiriantiems asmenims, bei profesinių grupių atstovams, asmenims ir organizacijoms/įstaigoms, su kuriomis smurtą ir prievartą patiriantys asmenys susiduria siekdami savo pažeistų teisių atstatymo bei įtvirtinimo. 2011 metais priimtas Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas (ASAAĮ) numatė valstybės garantuojamą specializuotą kompleksinę pagalbą smurtą ir prievartą artimoje aplinkoje patiriantiems asmenims. 2012 metais buvo priimta Valstybinė Specializuotos pagalbos centrų programa, ir visoje šalyje darbą pradėjo regioninių SPC tinklas, kuriamas moterų nevyriausybinių organizacijų pagrindu. SPC tinklui laipsniškai tampa vieninga tarnyba, apimančia visą šalį, kilo būtinybė parengti metodines rekomendacijas siekiant suvienodinti kuriamos tarnybos praktikas. Tai padaryta apibendrinus regioninių SPC per penkerius Įstatymo galiojimo metus sukauptą patirtį, kuri buvo įgyta žvelgiant į problemą per nukentėjusio asmens interesų ir teisėtų lūkesčių prizmę.

Šių metodinių rekomendacijų poreikis glaudžiai susijęs ir su tuo, kad ASAAĮ yra naujos kartos įstatymas, priskiriamas žmogaus teisių diskursui, o jo reguliavimo sritis yra **apsauga nuo smurto artimoje aplinkoje kaip žmogaus teisių apsauga**. Specialiųjų apsaugos nuo smurto įstatymų priėmimas ženklina požiūrio į artimųjų smurto aukas kitimą. Penkeri Įstatymo įgyvendinimo metai patvirtino, jog Lietuvoje, kaip ir bet kurioje kitoje pasaulio šalyje, absoliučią daugumą nukentėjusiųjų nuo smurto artimoje aplinkoje sudaro moterys. Tarptautinės bendruomenės duomenimis, daugiau nei 90 proc. nukentėjusiųjų yra moterys, o vyrai sudaro 98 proc. smurtautojų. Jungtinių Tautų, Europos Tarybos bei Europos Sąjungos dokumentai, pristatomi šiose rekomendacijose, smurtą artimoje aplinkoje įvardija kaip su lytimi susijusį smurtą arba vyrų smurtą prieš moteris, pripažįstant jį kraštutine moterų diskriminacijos forma. Taigi smurto artimoje aplinkoje įveikimas turi būti suprantamas kaip valstybinės moterų ir vyrų lygių galimybių politikos bei politikos, skirtos šalinti visų formų diskriminaciją moterims, dalis.

Smurto prieš moteris šeimoje priežastys yra struktūrinės, t. y. sąlygotos istoriškai susiklosčiusios nelygios moterų ir vyrų padėties mūsų visuomenėje, neatsikračiusioje patriarchalinių stereotipų. Pasaulinė statistika liudija, kad smurtą artimoje aplinkoje patiria ir 2 proc. vyrų, tačiau vyrų patiriamas smurtas nėra sąlygotas visuomenės sąraigoje glūdinčių priežasčių, todėl tai nėra su lytimi susijęs smurtas. Patriarchalinės visuomenės institucijos didžiąja dalimi sukurtos vyrų ir vyrams, todėl siekti teisingumo ar savo pažeistų teisių įtvirtinimo čia vyrams santykinai lengviau, nei tokioje pačioje padėtyje atsidūrusiems moterims. Dėl šių priežasčių metodinėse rekomendacijose lygia greta vartojamos sąvokos *auka, smurtą ir prievartą artimoje aplinkoje patiriantis asmuo* ir *smurtą ir prievartą patirianti moteris* – taip įvardijant pagrindinę asmenų grupę, kuriai valstybė įsipareigoja teikti specializuotą kompleksinę pagalbą bei apsaugą nuo smurto šeimoje.

Istoriškai tiek apsaugos nuo smurto šeimoje įstatymai, tiek ir specializuotos pagalbos teikimas nukentėjusiesiems kilo iš feministinio moterų judėjimo ir moterų organizacijų steigiamų krizių centrų praktikos, paremtos *moterų pagalbos moterims* paradigma. Lietuvoje šių centrų atsiradimo istorija atkartoja kitų šalių patirtį – pirmasis krizių centras smurtą ir prievartą patiriančioms moterims buvo sukurtas 1996 metais nevyriausybinės moterų organizacijos – Asociacijos Vilniaus Moterų namai. Moterų NVO, kurių pagrindu kuriami regioniniai SPC,

jau ilgesnį laiką teikė specializuotą, klientui draugišką pagalbą, modeliuojant santykius ne vertikaliai *specialisto – kliento* santykių principu, o horizontaliai, remiantis *moterų pagalbos moterims* paradigma. SPC konsultantės yra moterys, nes to reikalauja pati šios pagalbos teikimo logika – produktyvus bendradarbiavimas lengviau užsimezga su tos pačios lyties asmenimis. SPC klientės, savo partnerių ar sutuoktinių smurtą patyrusios moterys, neretai traumatiškai reaguoja į bet kokį konsultantų vyrų buvimą tokiuose centruose.

Šiose metodinėse rekomendacijose išryškintas SPC vaidmuo ir ypatinga jų padėtis kitų organizacijų ir institucijų atžvilgiu. SPC yra šiuo metu vienintelė institucija, gavusi valstybės mandatą atstovauti nukentėjusio asmens interesus. SPC konsultantai, savanoriai ir specialistai turi pareigą nukrypti nuo profesinio neutralumo principo, tai yra, visada būti nukentėjusio asmens pusėje. Tai ypatingai svarbu palaikant ir sustiprinant nukentėjusio asmens poziciją bendradarbiavimo su valstybės institucijomis procese.

2016 metais perkėlus ES Nusikaltimo aukų teisių direktyvos nuostatas į Lietuvos teisę, valstybinėms institucijoms atsirado pareiga formuoti praktikas, atspindinčias naują požiūrį į nusikaltimų aukas. Auka nebėra suvokiama kaip priemonė nusikaltimui įrodyti, o prioritetu laikoma būtent aukos gerovė, jos apsaugos nuo pakartotinio ir antrinio traumavimo užtikrinimas. SPC nuosekliai realizuoja šį požiūrį į artimųjų smurto aukas, pagrįstą moterų žmogaus teisių apsaugos ir įtvirtinimo principu. Savo bendruomenėse regioniniai SPC yra naujo požiūrio į smurtą ir prievartą šeimoje patiriantį asmenį nešėjai ir šia prasme lenkia daugelį sunkiasvorių valstybės institucijų, tokių kaip baudžiamąjį procesą vykdančios teisėsaugos įstaigos arba Vaiko teisių apsaugos skyriai (VTAS).

Šios rekomendacijos pabrėžia regioninių SPC vaidmenį – pirma, inicijuojant ir koordinuojant tarpinstitucinį bendradarbiavimą, antra, kviečiant įvairių profesinių grupių atstovus aktyviai keisti požiūrį į smurto šeimose aukas ir įprastas institucijų praktikas bei kurti naujas, draugiškas aukai, trečia, pabrėžiant specializuotų mokymų institucijų atstovams būtinybę.

Rekomendacijose išryškinama būtinybė formuoti tam tikras įvairių profesinių grupių atstovų pasaulėžiūrinės nuostatos, susijusias su moterų ir vyrų lygybės įtvirtinimu, lyčių vaidmenų stereotipų atsisakymu. Tai svarbu jiems siekiant kuo geriau atlikti savo profesinę pareigą, kiek ji liečia smurtą ir prievartą patiriančių asmenų apsaugos ir pagalbos poreikių patenkinimą. Dėl to metodinėse rekomendacijose trumpai pristatoma feministinė teorija ir praktika, kylanti iš tarptautinio moterų judėjimo, taip pat tarptautinių teisės aktų atsiradimo ir priėmimo istorija, atspindinti visuomeninės sąmonės raidą moterų žmogaus teisių įtvirtinimo ir smurto prieš moteris šeimoje įveikimo srityje, pabrėžiami valstybės įsipareigojimai bei jos atsakomybė už visų savo piliečių, moterų ir vyrų, konstitucinių teisių apsaugą ir įtvirtinimą. Rekomendacijose pristatomas ASAAI kaip atitinkantis gerąją pasaulio praktiką, jo raida per šešerius gyvavimo metus, analizuojamos įvairių Įstatymų įgyvendinančių institucijų praktikos bei pateikiamos rekomendacijos jų gerinimui.

Metodinės rekomendacijos pateikia svarbios informacijos iš traumos psichologijos srities, traumos tyrimo istorijos, pristato mušamos moters sindromą (MMS) kaip potrauminio streso sindromą (PTSS) porūšį, aptariami pagrindiniai psichologinio konsultavimo principai ir technikos. Rekomendacijos suteikia žinių iš teisės srities – baudžiamųjų, civilinių ir administracinių įstatymų, kurie gali būti taikomi smurto artimoje aplinkoje atvejais. Tikėtina, jog ir SPC darbuotojai bei savanoriai, ir kitų profesinių grupių atstovai bei specialistai čia suras vertingos informacijos, padedančios geriau suprasti savo klientus, produktyviai bendradarbiauti su kitomis organizacijomis ir institucijomis ir kartu siekti bendro tikslo – užtikrinti smurtą ir prievartą patiriantiems asmenims būtiną apsaugą, laiku suteikti specializuotą kompleksinę pagalbą, arba nukreipti juos ten, kur ši gali būti suteikta – į regioninius SPC.

SĄVOKŲ ŽODYNAS

Afektas – stipri ir palyginti trumpa emocinė reakcija, dažniausiai kylanti, kai staiga pakinta subjektui svarbios gyvenimo aplinkybės (Psichologijos žodynas, 1993).

Antrinė viktimizacija – neigiami padariniai, kuriuos patiria nukentėjęs asmuo ir kurie nėra tiesioginiai susiję su pirminiu traumuojančiu įvykiu. Gali atsirasti dėl grubių, neetiškų pareigūnų veiksmų, atgrasančių auką nuo tolimesnių pastangų ginti ir įtvirtinti savo pažeistas teises, dėl netinkamo ikiteisminio ar teisminio bylos nagrinėjimo, taip pat dėl netinkamos, asmenį žeminančios medicininės apžiūros, nepagrįstų aukai metamų kaltinimų, nederamo žiniasklaidos dėmesio ir pan.

Disfunkcinė patriarchalinė šeima – šeima, kurioje vyksta vieno šeimos nario, dažniausiai vyro, smurtas ir prievarta kitų šeimos narių, dažniausiai moterų ir vaikų, atžvilgiu.

Ekonominis smurtas – smurto forma, pasižyminti tam tikra specifika, nes jo padariniai nėra akivaizdūs kitiems visuomenės nariams. Šios rūšies prievarta gali būti stebima bet kuriam socialiniam ekonominiam sluoksniui priklausančiose šeimose. Labiausiai paplitusios šios ekonominio smurto formos: partnerei neleidžiama dirbti, iš jos atimamas uždarbis, verčiama prašyti pinigų savo ir vaikų reikmėms, neduodama pinigų būtiniausiems dalykams (maistui, medicinos pagalbai, išsilavinimui), kontroliuojamas šeimos biudžetas ir vienvaldiškai priimami finansiniai sprendimai, atsisakoma išlaikyti vaikus tiek gyvenant santuokoje, tiek skyrybų atveju (kai vaikai lieka su motina), atsisakoma teikti moteriai informaciją apie realią turtinę šeimos padėtį, prieš skyrybas turtas užrašomas smurtautojo giminaičiams ar kitiems asmenims, partnerė gali būti verčiama prieš savo valią pasirašyti dokumentus, patvirtinančius, jog ji atsisako viso santuokoje užgyvento turto ir kt.

Feministė ar feministas – asmuo (moteris ar vyras), nesutinkantis su įsigalėjusiu vyrų, kaip socialinės grupės, dominavimu moterų, kaip socialinės grupės, atžvilgiu, ir aktyviais veiksmais prisidedantis prie moterų ir vyrų lygių galimybių įtvirtinimo įskaitant būtinas visuomenės institucijų reformas.

Feminizmas – visuomeninis politinis judėjimas, kuriuo siekiama, kad moterys turėtų visas politines, socialines ir ekonomines teises bei lygias su vyrais galimybes šias teises realizuoti.

Fizinis smurtas – tai neteisėtas, tyčinis, prieš moters valią jos organizmui daromas fizinis poveikis, kuriuo siekiama atimti gyvybę, padaryti žalą sveikatai, atimti laisvę, sukelti bejėgišką būklę, fizinį skausmą ar kitokias fizines kančias.

Institucinė išdavystė – fenomenas, kai asmuo, kreipęsis į valstybės institucijas, kuriomis turėtų pasitikėti ir nuo kurių priklauso jo problemų sprendimas, dėl šių institucijų darbo praktikų, veikimo ar neveikimo patiria žalą (angl. *institutional betrayal*, Smith ir Freyd, 2013; 2014). Ši žala gali būti padaryta per netikėjamą juo, kaltinimą ir atsisakymą padėti, taip pat nesuteikiant apsaugos arba savalaikės, profesionalios pagalbos ar paslaugų.

Isterija – XIX a. medicinos literatūroje plačiai naudotas medicininis terminas, apibūdinantis išskirtinai moterims būdingą sutrikimą. Isterijai buvo priskiriami įvairūs, neretai dramatiški simptomai, tokie kaip paralyžius, alpimas, oro trūkumas, „polinkiu kelti kitiems sunkumus“, kt. Šiuo metu tai nebeegzistuojanti medicininė diagnozė.

Klientui draugiška pagalba SPC – pagalba, modeliuojant santykius ne vertikaliai *specialisto – kliento* santykių principu, o horizontaliai, remiantis *moterų pagalbos moterims* paradigma.

Krizė – netikėtos ir sunkios gyvenimo permainos, lūžio situacijos sąlygota būseną, kurią lydi didelis nerimas, įtampa, grėsmė, nesaugumas, pasimetimas ir kiti panašūs išgyvenimai.

Latentinis nusikaltimas – lotynų kalboje žodis „lateo“ reiškia „būti pasislėpusiam, slypėti, slėptis“. Latentinis nusikalstamumas įvardijami faktiškai padarytų, tačiau nepatekusių į apskaitą, ar neužregistruotų arba neatskleistų nusikaltimų (nusikalstamų veikų) visumos raiškos procesai (Visuotinė lietuvių enciklopedija). Šių nusikaltimų skaičius niekada nėra tiksliai žinomas, lieka užslėptas, neaiškus (angl. *dark number*). Latentinio nusikalstamumo, kaip ir nusikalstamumo apskritai, išvengti negalima, tačiau sumažinti galima. Latentinės nusikalstamos veikos baudžiamojo teisingumo lieka neįvertintos, jas padarę asmenys nesusilaukia valstybinio ar (ir) visuomeninio pasmerkimo. Todėl latentinis nusikalstamumas yra svarbus kriminogeninis faktorius, greta kitų determinuojantis nusikalstamumo gyvavimą ir permanentinius žmogaus teisių pažeidimus (Babachinaitė, Kiškis, Rudzkiš, Uscila, 2009).

Pakartotinė viktimizacija (angl. *victim* – auka) – čia suprantama kaip trauminė patirtis, atsirandanti dėl pakartotinių sutuoktinio ar partnerio smurtinių veiksmų artimoje aplinkoje.

Pandeminis – didelis susirgimų kokia nors liga dažnis.

Persekiojimas (angl. *stalking*) – dažnai pasitaikanti artimųjų smurto forma, vykdoma šeimos nario, esamo ar buvusio intymaus gyvenimo partnerio, kuri daro ar gali daryti materialinę arba psichinę emocinę žalą arba pakenkti asmens darbinei veiklai, jo prestižui ar santykiams su kitais asmenimis. Persekiojimu gali būti laikomas ne tik nuolatinis aukos gąsdinimas, grasinimas susidorojimu, bet ir dažni telefoniniai skambučiai (ypač naktį), daugkartinis nepageidautinų laiškų, elektroninio pašto ir kitokių žinučių siuntimas, aukos sekiojimas, buvimas šalia jos darbovietės, gyvenamosios ar poilsio vietos ir pan. (Čėsniėnė ir Čėsna 2006).

Pilietinis įgalinimas – tai procesas, skatinantis asmenų, bendruomenių, visos visuomenės vidinę jėgą veikiant jiems svarbiais klausimais. Pilietinio įgalinimo tikslas SPC yra padėti klientui susigrąžinti smurtautojo atimtą galią ir kontrolę savo gyvenime bei priimti savarankiškus sprendimus.

Proaktyvus konsultavimas – šiame kontekste suprantamas kaip SPC konsultanto pareiga susisiekti su nukentėjusiu asmeniu, apie kurio patiriamą smurtą ir prievartą artimoje aplinkoje SPC pranešė policija ar kita institucija.

Psichosomatika (gr. *ψυχή* ‚siela, dvasia‘ + *σῶμα* ‚kūnas‘) – reiškiniai, kai psichologiniai poveikiai ir procesai tiesiogiai veikia organizmo fiziologinius procesus (ir gali sukelti patologinius pokyčius bei ligas).

Psichologinis smurtas (emocinis, verbalinis) – pavojingas, visada sąmoningas, tyčinis poveikis kito žmogaus psichikai, verčiantis jį baimintis, kad dėl tolesnių grasinančiojo veiksmų ar neveikimo atsirastų tam tikrų neigiamų padarinių. Psichologinis smurtas prieš moteris šeimoje įgyja įvairias formas: nuolatinės kritikos, riksmų ir barnių, veiksmų laisvės varžymo, jausmų ignoravimo, įsitikinimų išjuokimo, melo, manipuliavimo partnere, atsisakymo išeiti su ja į viešumą, trukdymo palaikyti santykius su giminaičiais ir draugais, viešo žeminimo, grasinimo nužudyti, sužaloti ar pagrobti vaikus, palikimo pavojingose vietose, kt.

Seksualinis smurtas – kėsėjimasis į seksualinio apsisprendimo laisvę. Kartu su seksualiniu smurtu neretai naudojamas ir fizinis bei psichologinis smurtas. Seksualinis smurtas šeimoje išryškėja tokiomis formomis kaip vertimas nusirengti, santykiuoti prieš partnerės valią, ypač žiaurus lytinis santykiavimas, vertimas stebėti ir (ar) kartoti pornografinius veiksmus, kt.

Smurtas prieš moteris šeimoje / artimoje aplinkoje – visi tyčiniai fiziniai, psichologiniai, ekonominiai, seksualiniai vieno šeimos nario, dažniausiai vyro, veiksmai kito šeimos nario, dažniausiai moters, atžvilgiu, jeigu šie veiksmai pažeidžia jos kaip asmens ir pilietės konstitucines teises ir laisves bei daro jai ekonominę, fizinę, psichinę ar moralinę žalą.

Specializuota kompleksinė pagalba – SPC teikiama trumpalaikė ir (ar) ilgalaikė pagalba smurtą artimoje aplinkoje patiriančiam asmeniui siekiant įveikti kritinę būklę, apimanti jo įgalinimą, informavimą, konsultavimą, atstovavimą ir tarpininkavimą institucijos, specializuotą psichologinę ir teisinę pagalbą, pagalbą rengiant dokumentus, pažymų apie SPC žinomus smurto artimoje aplinkoje faktus rengimą (SPC veiklos aprašas, 2015).

Specializuotos pagalbos centras (SPC) – viešąsias funkcijas atliekanti institucija, teikianti specializuotą kompleksinę pagalbą smurtą patyrusiems asmenims (ASAAĮ, 1 str. 9 d.), sukurta nevyriausybinės organizacijos pagrindu.

Viktimizacija – socialinis procesas (procesai), dėl kurių asmeniui primetamas aukos vaidmuo.

APSAUGOS NUO SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE ĮSTATYMAS (2011), JO PRIĖMIMO ISTORIJA IR POLITINIS KONTEKSTAS

2011 m. gegužės 26 d. buvo priimtas Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas (ASAAĮ), kurio parengimą inicijavo asociacija Vilniaus Moterų namai kartu su kitomis pilietinėmis organizacijomis, susijungusiomis į nacionalinę NVO koaliciją *Moters teisės – visuotinės žmogaus teisės*. Ši data tapo istorine: po ilgo rengimo ir svarstymų etapo Įstatymas pagaliau buvo priimtas. Jo esmė yra su lytimi susijusio smurto, arba vyrų smurto prieš moteris, vykstančio uždaroje, nuo pašalinio stebėtojo akių izoliuotoje šeimos erdvėje, išviešinimo bei užkardymo galimybė numatant valstybės garantuojamą specializuotą pagalbą nukentėjusiems nuo smurto asmenims, kurių absoliuti dauguma yra moterys ir vaikai.

Su lytimi susijęs smurtas turi struktūrinę prigimtį, jis susijęs su istoriškai susiklosčiusiu jėgos ir galios skirtumu tarp moterų ir vyrų, giliai įsišaknijusia moterų, kaip socialinės grupės, subordinacija ir diskriminacija mūsų visuomenėje, vis dar neatsikračiusioje patriarchalinių stereotipų. Neužkirtus kelio su lytimi susijusiam smurtui tolimesnė visuomenės pažanga tampa tiesiog negalima. Smurtas prieš moteris šeimoje visas kitas moters, kaip žmogaus ir pilietės, teises padaro niekinėmis, nes užkerta kelią šiomis naudotis (JTO Pekino veiksmų platforma, 1995).

Visapusiškai stiprinant šeimą, pripažįstant ją svarbiausia visuomenės ląstele, kuri be kitų svarbių funkcijų atlieka natūralią psichoterapinę funkciją visiems savo nariams, užtikrina jų bazinių poreikių patenkinimą, sukuria saugią erdvę asmenybės brendimui ir sklaidai, nedera pamiršti, jog šalia yra ir toks reiškinys kaip disfunkcinė patriarchalinė šeima. Ši pastaroji jau nebe sveika visuomenės ląstelė, bet serganti, grasinanti sunaikinti pati save, jei smurto ratas nebus nutrauktas išorinio įsikišimo. Tokia yra šeima, kurioje klesti smurtas ir prievarta. Čia visų šeimos narių poreikiai yra subordinuoti vieno asmens, t. y., smurtautojo, iškreipto valdžios ir kontrolės poreikio patenkinimui. Būdinga, jog trūkstant išteklių, tokioje šeimoje jie tuoj pat perdalijami smurtautojo labui, tad gali atsitikti ir neretai atsitinka, jog ištekliais, pavyzdžiui, šeimos turtu, finansais, įtaka visuomenėje, naudojasi smurtautojas, o visi kiti šeimos nariai patiria socialinę izoliaciją, nepriteklius ar net skurdą. Ne mažiau svarbu ir tai, kad smurtas šeimoje, uždaroje namų aplinkoje, gali būti ir neretai yra itin žiaurus, prilyginamas smurtui, patiriamam kitose uždaroje sistemose, tokiose kaip kalėjimas, armija, teroristų užgrobti laivai, pastatai ir pan. Todėl XX a. dešimtajame dešimtmetyje sutuoktinių ir partnerių smurtas prieš moteris šeimoje tarptautinės bendruomenės buvo paskelbtas esmine kliūtimi siekiant tolydžios plėtros, taikos bei visuotinės gerovės, o pasaulio valstybės vis griežčiau raginamos prisiimti deramus įsipareigojimus ir užkirsti kelią vyrų smurtui prieš moteris šeimoje.

Svarbiausią vaidmenį šiame procese vaidino tarptautinis moterų judėjimas, pilietinės organizacijos, dirbančios smurto prieš moteris įveikimo srityje ir ginančios moterų teises kaip visuotines ir nedalomas žmogaus teises.

Lietuvos moterų judėjimas atgimė kartu su atgauta Nepriklausomybe. Asociacija Vilniaus Moterų namai gimė iš neformalios moterų grupės, veikusios 1990 – 1993 m. Asociacija

užregistruota 1993 m. kovo 25 d., 1995-ųjų rugsėjį jos vadovė Lilija Henrika Vasiliauskienė dalyvavo Jungtinių Tautų organizacijos (JTO) IV Pasaulinėje konferencijoje moterų klausimais Pekine, Kinijoje. Šiaurės šalių moterų krizių centrų judėjimo seminaro metu L. H. Vasiliauskienei pasidalinus mintimis apie krizių centro steigimą Vilniuje, jai buvo pasiūlyta pagalba ir bendradarbiavimas. Taip 1996-jų rudenį duris atvėrė pirmasis ne tik Lietuvoje, bet ir trijose Baltijos šalyse nevyriausybinės organizacijos valdomas krizių centras smurtą ir prievartą patiriančioms moterims, gimęs iš tarptautinio moterų solidarumo ir sėkmingo veikimo kartu.

2005 m. įvyko IV Lietuvos moterų suvažiavimas (IV LMS), po kurio 2006 m. susikūrė nacionalinė NVO koalicija *Moters teisės – visuotinės žmogaus teisės*. Koalicijos steigėjomis tapo IV Lietuvos Moterų Suvažiavimo išplėstinio organizacinio komiteto narės – regionų koordinatorės. Asociacija Vilniaus Moterų namai ėmėsi Koalicijos Sekretoriato vaidmens, Koalicijos prezidente buvo išrinkta šios asociacijos vadovė Lilija Henrika Vasiliauskienė. Koalicija paskelbė, kad sieks IV-ojo LMS priimtos Rezoliucijos įgyvendinimo. Suvažiavimas atliko ir svarbų intelektualinį darbą – išanalizavo ir įvertino Lietuvos moterų padėtį po 15 atgautos Nepriklausomybės metų. Visose kritinėse srityse, pasirinktose remiantis Pekino kriterijais, per šiuos 15 metų buvo stebima atžanga. Tad į Rezoliuciją buvo surašyti reikalavimai gerinti faktinę moterų padėtį visuomenėje ir šeimoje vykdant oficialiąją valstybės politiką, siekti moterų ir vyrų lygybės visose visuomenės gyvenimo srityse. Nuo įsikūrimo dienos NVO koalicija *Moters teisės – visuotinės žmogaus teisės*, atstovaudama viešąjį interesą, siekė moterų žmogaus teisių įtvirtinimo, visuomenės solidarumo bei tolydžios plėtros įgyvendinimo. Svarbiausiu strateginiu Koalicijos tikslu tapo smurto prieš moteris įveikimas visuomenėje ir šeimoje.

Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas taip pat gimė iš tarptautinio moterų judėjimo. Asociacija Vilniaus Moterų namai nuo 1998 m. yra tarptautinio bendradarbiavimo tinklo WAVE (angl. *Women Against Violence Europe – Moterys prieš smurtą Europoje*) narė, o nuo 2004 m. tapo šio tinklo įgaliotoji atstovė Lietuvai. Dalyvavimas WAVE tinklo veikloje suteikė Asociacijai galimybę betarpiškai susipažinti su gerąja Europos ir pasaulio šalių praktika ir ja dalintis su kitomis Lietuvos moterų organizacijomis. 2006 m. pabaigoje Europos Taryba paskelbė naują kampaniją (2006 – 2008 m.) kovai su smurtu prieš moteris, įskaitant smurtą prieš moteris šeimoje. WAVE tinklas aktyviai įsitraukė į šios kampanijos priemonių įgyvendinimą bei koordinavo bendrus tinklo narių veiksmus. Lietuvoje šios veiklos ėmėsi NVO koalicija *Moters teisės – visuotinės žmogaus teisės*. Kartu su Europos Tarybos informacijos biuru Vilniuje buvo išleista Kampanijos *Atmintinė* ir *Parlamentaro vadovas* lietuvių kalba, šie leidiniai buvo įteikti kiekvienam Seimo nariui. Į lietuvių kalbą išversta informacinė medžiaga kartu su specialiai parengtu Koalicijos kreipimusi, raginančiu užtikrinti valstybės garantuojamą pagalbą nuo smurto nukentėjusiems asmenims, buvo išsiųsta ir ministerijoms. Moterų organizacijos reikalavo priimti Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą ir užtikrinti specializuotą kompleksinę pagalbą smurtą ir prievartą patiriančioms asmenims, priimti ir įgyvendinti Valstybinę NVO Specializuotos pagalbos centrų (SPC) programą.

2010 metais buvo sukurta darbo grupė prie Lietuvos Respublikos Seimo Žmogaus teisių komiteto, kuri ir parengė Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą. Darbo grupėje dalyvavo NVO ekspertai iš Žmogaus teisių stebėjimo instituto, Lygių galimybių plėtros centro ir asociacijos Vilniaus moterų namai, taip pat atstovaujančios NVO koaliciją *Moters teisės – visuotinės žmogaus teisės*. Pilietinės organizacijos, ypač teikiančios pagalbą nukentėjusiems nuo smurto asmenims, ilgus metus veikdamos šioje srityje ir puikiai susipažinusios su gerąja pasaulio praktika, galėjo pasiūlyti optimalų įstatymo modelį. Buvo pasirinktas Austrijos modelis, jo esmė – efektyvus civilinių ir baudžiamųjų priemonių derinimas: taikus smurtautojo išskeldinimas, tinkamai reglamentuotas laipsniškas baudžiamosios teisės įsijungimas,

specializuoti šeimos teismai, nagrinėjantys ir civilines, ir baudžiamąsias bylas, susijusias tiek su skyrybomis, tiek su baudžiamuoju persekiojimu už jau padarytus nusikaltimus, o svarbiausia – valstybės garantuojama specializuota kompleksinė pagalba nukentėjusiems nuo smurto asmenims.

Svarstymo stadijoje Įstatymas prarado vieną svarbiausių savo dalių – taikaus smurtautojo iškeldinimo galimybę neįjungiant baudžiamojo persekiojimo. Pilietinių organizacijų siūlomas Apsaugos nuo smurto orderis, kurį galėtų išduoti į įvykio vietą atvykę policijos pareigūnai, net ir nepradedant ikiteisminio tyrimo, būtent tokia praktika yra Austrijoje, Seimo komitetuose pritarimo nesulaukė. Taigi ši problema vis dar laukia deramo sprendimo.

Per šešerius Įstatymo įgyvendinimo metus buvo padėti pamatai konstruktyviam pagalbą teikiančių NVO ir valstybės institucijų bendradarbiavimui – taip pat ir su Įstatymo įgyvendinimą kuruojančia Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Praktika parodė, jog pasirinktas apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje modelis yra teisingas. Vis daugiau asmenų pasitiki valstybe ir ryžtasi išviešinti artimoje aplinkoje patiriamą smurtą. Po šešerių aktyvios veiklos metų galima drąsiai teigti, jog SPC surado savo nišą ir tapo svarbia regionų infrastruktūros dalimi. Nuolat augantis specializuotos kompleksinės pagalbos poreikis, kurį atspindi kasmet augantis kreipimūsi į policiją ir tiesiogiai į SPC skaičius, rodo būtinybę toliau stiprinti institucinius regioninių SPC pajėgumus ir jų gebėjimą teikti kokybišką pagalbą visa reikiama apimtimi. Svarbu organizuoti reguliarius mokymus ir kitokias kvalifikacijos kėlimo priemones SPC konsultantams ir specialistams, teisingai parinkti ir pritaikyti profesinio perdegimo prevencijos metodus. Šių metodinių rekomendacijų parengimas laikytinas svarbiu žingsniu siekiant 2011 m. užsibrėžtų tikslų – moterų žmogaus teisių įtvirtinimo, nukentėjusių asmenų apsaugos gerinimo ir valstybės garantuojamos kokybiškos, specializuotos, kompleksinės pagalbos užtikrinimo.

1.1. Smurto artimoje aplinkoje problemos aptarimas. Faktai ir skaičiai

- Smurtas prieš moteris šeimoje yra labiausiai paplitusi ir tuo pačiu mažiausiai atpažįstama moterų tyčinių sužalojimų priežastis (Roberts & Roberts, 2005). Nacionalinių ir tarptautinių tyrimų rezultatai rodo, kad daugiau nei viena iš trijų moterų kažkuriuo savo gyvenimo momentu yra patyrusi intymaus partnerio smurtą (Black, Basile, Breiding, Smith, Walters, Merrick, Chen and Stevens, 2011; UNFPA – Jungtinių Tautų populiacijos fondas, 2000).
- Pasaulio sveikatos organizacija, remdamasi Pasaulio banko duomenimis, yra paskelbusi, jog 15-44 metų amžiaus moterų nužudymų bei suluošinimų dėl smurto lyties pagrindu skaičius yra daug didesnis nei mirčių ar suluošinimų dėl vėžio, maliarijos, eismo įvykių ar karo kartu paėmus (UNIFEM – United nations development fund for women (Jungtinių Tautų moterų vystymosi fondas), 2006).
- Absoliuti dauguma smurto prieš moteris epizodų įvyksta šeimoje arba artimiausioje socialinėje aplinkoje.
- Pagrindinė smurto prieš moteris priežastis – jėgos ir galios disbalansas tarp moterų ir vyrų patriarchalinėje visuomenėje ir šeimoje.

- Smurto šeimoje / artimoje aplinkoje pasekmės jį patyrusiam asmeniui gali būti sunkios ir drastiškos: fiziniai sužalojimai, stiprūs psichologiniai ir emociniai pakenkimai, atsiradę psichosomatiniai sutrikimai, socialinė izoliacija, priklausomybė nuo psichotropinių medžiagų, rimtos seksualumo ir emocinio intymumo problemos, depresija, savižudybės ir kt.
- Jungtinėse Amerikos Valstijose atlikto tyrimo rezultatai atskleidė, jog 70 proc. smurto prieš moteris šeimoje atvejų vaikai taip pat tiesiogiai patiria smurtą (Bowker, Arbitell, McFerron, 1988).
- Pasaulio sveikatos organizacija (PSO) skelbia, kad smurtą patyrusios moterys / merginos yra dusyk labiau linkusios susirgti depresija bei įvairiomis priklausomybėmis, 1,5 karto dažniau apkrečiamos ŽIV bei kitomis lytiniu keliu plintančiomis ligomis, taip pat 16 proc. dažniau pagimdo per mažo svorio kūdikius. 1996 m. PSO paskelbė smurtą prieš moteris šeimoje visuomenės sveikatos problema, siekiančia pandemijos lygį.
- Lietuvoje atlikto reprezentatyvaus viktimologinio tyrimo duomenimis, 63,3 % Lietuvos moterų pranešė patyrusios vyrų fizinį, seksualinį smurtą, arba grasinimus. Apie patį žiauriausią smurto epizodą policijai pranešė 10 % moterų (Purvaneckienė, 1998).
- Lietuvoje smurtas artimoje aplinkoje kasmet nusineša apie 20 moterų gyvybių.
- Iki 2011 m. gegužės 26 d. Lietuvoje smurtas prieš moteris šeimoje buvo laikomas mažareikšmiais įvykiais, įvardijamais kaip „buitinis konfliktas“ arba „šeimyninis barnis“.
- 2011 m. gegužės 26 d. priimtas Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas, įsigaliojęs tų pačių metų gruodžio 15 dieną. Smurtas artimoje aplinkoje Įstatymu apibrėžiamas kaip nusikaltimas ir žmogaus teisių pažeidimas, kuris dėl jo žalos visuomenei priskiriamas prie visuomeninę reikšmę turinčių veikų (ASAAĮ, 1 str. 1 dalis).
- Įgyvendinant ASAAĮ ir priėmus Valstybinę Specializuotos pagalbos centrų programą, 2012 metais veiklą pradėjo 16-ka SPC, o jų tinklas apėmė visus Lietuvos regionus.

1.1.1. Padėtis Europoje

2012 – 2014 m. Europos sąjungos pagrindinių teisių agentūra (angl. *European Union Agency for Fundamental Rights*, toliau FRA) atliko išsamų kiekybinį smurto prieš moteris įvertinimą. Tyrimas buvo atliktas tiesioginio interviu būdu, apklausus 42 000 moterų iš 28 ES valstybių narių. Šia apklausa buvo siekta ištirti smurtinę moterų patirtį per pastaruosius 12 mėnesių – įskaitant jų buvusių ir esamų partnerių, ir ne tik jų, įvykdytą **fizinį, seksualinį ir psichologinį smurtą, priekabiavimą ir persekiojimą**. Rezultatai atspindi ES gyvenančių 18 – 74 metų amžiaus moterų patirtį ir nuomones. Standartizuotų interviu metu buvo užduodami klausimai apie fizinį, seksualinį ir psichologinį smurtą, patirtą tiek vaikystėje, tiek suaugus, seksualinį priekabiavimą ir persekiojimą, taip pat persekiojimą internete. Moterų klausta apie jų patirto smurto pobūdį, smurto dažnį ir pasekmes jų gyvenimui. Apklausos metu taip pat rinkta informacija apie tai, ar apie smurtą buvo pranešta policijai, kaip moterys naudojasi kitų tarnybų, galinčių teikti pagalbą aukoms, paslaugomis. Žemiau pateikiami apklausos rezultatai rodo, kad net Europos Sąjungoje, kur yra ginamos ir įtvirtinamos moterų žmogaus teisės, padėtis nėra gera, o tai pagrindžia būtinybę kuo skubiau ratifikuoti Stambulo konvenciją.

Fizinis smurtas

Per 12 mėnesių iki minėtos apklausos fizinį smurtą patyrė apie 13 mln. ES gyvenančių moterų.

Seksualinis smurtas

Per 12 mėnesių iki apklausos seksualinį smurtą patyrė apie 3,7 mln. ES moterų.

Viena iš trijų moterų (33 proc.) nuo 15 metų amžiaus yra patyrusi fizinį ir (arba) seksualinį smurtą. Apie 8 proc. moterų fizinį ir (arba) seksualinį smurtą patyrė per 12 mėnesių iki apklausos.

Iš visų partnerį turinčių ar turėjusių moterų 22 proc. vyresnių nei 15 metų amžiaus yra patyrusios partnerio fizinį ir (arba) seksualinį smurtą.

Maždaug 21 mln. moterų, gyvenančių Europos Sąjungoje šalyse, teigia patyrusios kokį nors suaugusio asmens seksualinį išnaudojimą ar išpuolį iki joms sukako 15 metų.

Apklausos duomenimis, 30 proc. moterų, kurios tapo buvusių ar dabartinių partnerių seksualinio išnaudojimo aukomis, seksualinį smurtą buvo patyrusios ir vaikystėje. Smurtą vaikystėje teigė patyrusios ir 10 proc. moterų, kurios dabartiniuose ar ankstesniuose santykiuose nepatyrė seksualinio išnaudojimo.

Persekiojimas ir priekabiavimas

28 ES valstybėse narėse 18 proc. vyresnių nei 15 m. amžiaus moterų patiria partnerių persekiojimą, o 5 proc. moterų persekiojimą patyrė per 12 mėnesių iki minėtos apklausos. Tai reiškia, kad persekiojimą per 12 mėnesių laikotarpį ES valstybėse narėse patyrė 9 milijonai moterų. Siekiant tokios informacijos moterų buvo klausiama, ar joms yra tekę atsidurti situacijoje, kai tas pats asmuo kelis kartus elgėsi agresyviai ar kėlė joms grėsmę tam tikrais veiksmais – pavyzdžiui, ar tas pats asmuo pakartotinai „vaikštinėjo arba laukė jūsų šalia namų, darbo vietos ar mokyklos be pagrįstos priežasties“ arba „įžeidinėjo jus, grasino jums telefonu, arba paskambinęs tylėdavo“.

Daugiau nei pusė visų moterų ES (53 proc.) prisipažino bent kartais vengusios tam tikrų aplinkybių ar vietų, nes bijojusios susidurti su fizine ar seksualine prievarta. Kartu pažymėtina, kad, apklausų apie nusikaltimų padarinius aukoms ir baimę tapti nusikaltimų taikiniu duomenimis, savo judėjimą panašiai riboja daug mažiau vyrų.

Smurto lyties pagrindu padariniai visuomenei

Būtina pabrėžti, kad smurto lyties pagrindu padariniai neapsiriboja vien moterų patiriama žala, bet neigiamai veikia visą visuomenę. Nors egzistuoja tam tikri mitai apie smurtą, pvz.: „smurtauja tik žemiausio socialinio sluoksnio vyrai“, „smurtauja tik alkoholikai arba psichinių problemų turintys“, „moteris traukia smurtautojai, kitaip kodėl jos jų nepalieka“ ir kt., statistika rodo, kad smurtas nėra apibrėžtas nei socialinio sluoksnio, nei tautybės, nei išsilavinimo kriterijų – jis išplitęs visoje visuomenėje, nors, yra žinoma, kad kuo socialinis sluoksnis aukštesnis, tuo daugiau galimybių smurtą nuslėpti. Smurtas artimoje aplinkoje

priskiriamas prie dideliu latentškumu pasižyminčių nusikaltimų. Tai nusikaltimas, vykstantis uždaroje erdvėje, auka su smurtautoju yra susijusi artimais ryšiais (emociniais, ekonominiais ir kt.), todėl nėra lengva šį nusikaltimą išviešinti. Šis nematomas terorizmas – tai kasdienis fizinis, psichologinis, seksualinis, ekonominis smurtas šeimoje – psichologiškai ir fiziškai žaloja įvairaus amžiaus ir įvairių visuomenės sluoksnių moteris. Apklausos rodo, kad, jei auka kreipiasi pagalbos, tai paprastai nutinka ne anksčiau kaip po 14 fizinio smurto epizodo, kai kuriais duomenimis net po 35 (Yearnshire S., 1997, cituoja Boyle, Jones, Lloyd, 2006).

Situacija yra dar sudėtingesnė kalbant apie kitas smurto dėl lyties formas. Tokios smurto rūšys kaip psichologinis ar ekonominis yra dar sunkiau pripažįstamos nusikaltimu dėl visuomenėje gajų stereotipų. Pavyzdžiui, 2015 m. Lietuvoje maždaug 80 000 (2010 m. jų buvo 84 000) vyrų nemoka alimentų savo mažamečiams ir nepilnamečiams vaikams ar apskritai nedalyvauja jų auginime. Pasak prof. dr. Dalios Leinartės, tai yra *netiesioginis emocinis ir psichologinis smurtas prieš vaikus auginančias motinas*.

Smurtas artimoje aplinkoje turi ir ekonominę išraišką – savo kaštus valstybėms. Nors kalbant apie šį nusikaltimą, nepagrįstai manoma, kad didžiąją dalį sudaro pirminės pagalbos aukai kaina, būtina pabrėžti, kad smurto pasekmės yra ilgalaikės, todėl valstybėms jos kainuoja ištisias daug. Šveicarų ekspertai apskaičiavo, kad smurto prieš moteris artimoje aplinkoje pasekmėms likviduoti valstybė per metus išleidžia 400 milijonų Šveicarijos frankų (t.y. daugiau nei 371 mln. Eur) (Laing ir Bobic, 2002). Panašūs ir kitų Europos šalių duomenys. Britų mokslininkės Sylvia Walby ir Philippa Olive sukūrė moksliai pagrįstą modelį, nurodantį, ką būtina įvertinti skaičiuojant išlaidas smurto pasekmėms šalinti (EIGE, 2014). Tyrėjos išanalizavo įvairius išlaidų vertinimo modelius ir įvertino visų smurto padarinių šalinimo etapų kainą. Šiuo apskaičiavimo modeliu, jau dabar gali pasinaudoti kiekviena valstybė, tereikia įvesti nukentėjusiems teikiamų paslaugų kainas. Vertinant pagal minėtą modelį teisėtvarkos ir policijos išlaidos sudaro apie 30 proc. visų išlaidų, ekonominės sąnaudos dėl fizinių sužalojimų sukkelto nedarbingumo – 12 proc. Tačiau daugiausia lėšų (apie 50 proc.) prarandama dėl ilgalaikių psichologinių ir emocinių smurto pasekmių, kurios blogina socialinę nukentėjusiųjų adaptaciją, riboja dalyvavimą darbo rinkoje ir visuomeniniame gyvenime apskritai.

Skaičiuojant pagal Sylvia Walby / Philippa Olive modelį, smurto artimoje aplinkoje pasekmių šalinimas visoms ES šalims kainuoja **109 milijardus eurų per metus, Lietuvai – 645 milijonus eurų**. Visų smurto dėl lyties formų – įskaitant internetines patyčias, persekiojimą, seksualinį priekabiavimą, išžaginimą ir kt. – padarinių kaina ES galėtų siekti 225 mlrd. eurų, Lietuvoje – **1,3 milijardo eurų**.

1.1.2. Padėtis Lietuvoje

Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas įtvirtina, kad smurtas artimoje aplinkoje – tai nusikaltimas ir žmogaus teisių pažeidimas. 2011 m. gruodžio 15 d. Lietuvoje įsigaliojus Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymui paaiškėjo tikrieji šeimoje moterų patiriamo smurto mastai. Vien per pirmuosius tris įstatymo veikimo mėnesius užregistruota daugiau nei 7 000 kreipimųsi į policiją dėl smurto artimoje aplinkoje. Ir toliau stebimas nuolat didėjantis kreipimųsi į policiją dėl smurto artimoje aplinkoje skaičius: 2012 metais – 18 268, 2013 metais – 21 615, 2014 metais – 29 339, 2015 metais – 38 510, 2016 metais – 66 547. 2012 – 2016 metų laikotarpiu SPC suteikė pagalbą 35 418 smurtą ir prievartą artimoje aplinkoje patiriantiems asmenims, atitinkamai 2012 metais – 1262, 2013 metais – 4696, 2014 metais – 8384, 2015 metais – 10591, 2016 metais – 10 485 (Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2017).

Svarbu pažymėti, kad didelis ir kasmet augantis kreipimusi į policiją skaičius neturėtų būti vertinamas kaip negatyvus rodiklis, rodantis smurto masto augimą. Atvirkščiai, Įstatymui įsigaliojus, ženkliai sumažėjo šio nusikaltimo latentškumas. Tyrimais įrodyta, jog smurtinių nusikaltimų latentškumas tiesiogiai susijęs su specializuotos pagalbos nukentėjusiesiems prieinamumu: didėjant prieinamumui, mažėja smurtinių nusikaltimų prieš moteris šeimoje / artimoje aplinkoje latentškumas. Vis daugiau moterų drįsta išviešinti smurtinę patirtį tikėdamosi sulaukti savalaikės ir jų poreikius atitinkančios pagalbos.

1.2. Tarptautinis feministinis moterų judėjimas

Moters teisės – visuotinės ir nedalomas žmogaus teisės

Tarptautinė bendruomenė smurtą prieš moteris vertina kaip lyčių nelygybės visuomenėje išraišką. Svarbiausiuose Jungtinių Tautų dokumentuose smurtas prieš moteris, tiek privačioje, tiek viešojoje aplinkoje, apibrėžiamas kaip žmogaus teisių pažeidimas, už kurio įveikimą ir užkardymą atsako kiekviena valstybė. Pekino veiksmy platforma, priimta Jungtinių Tautų IV Pasaulinėje konferencijoje moterų klausimais Pekine, Kinijoje, pateikia tokį apibrėžimą: *Smurtas prieš moteris yra istoriškai susiklosčiusių nelygių moterų ir vyrų galios santykių išraiška, kuri nulėmė vyrų dominavimą moterų atžvilgiu ir jų diskriminavimą, taip pat trukdė moterims visiškai atskleisti savo gebėjimus (Jungtinės Tautos, 1995, 75 dalis).*

Istoriškai būtent feministinis moterų judėjimas atkreipė visuomenės dėmesį į giliai įsišaknijusią moterų ir vyrų nelygybę patriarchalinėje visuomenėje ir šeimoje kaip į pagrindinę smurto prieš moteris priežastį. Feministinis moterų judėjimas nuosekliai kuria naują lyčių santykių diskursą – motyvuoto kalbėjimo būdą apie pasaulį, kuriame moterys turi savo istorinį bei politinį balsą ir lygias teises su vyrais. **Feminizmas** kaip visuomeninis politinis judėjimas siekia, kad moterys turėtų visas politines, socialines ir ekonomines teises bei lygias su vyrais galimybes tas teises realizuoti. Feministė ar feministas – tai asmuo (moteris ar vyras), *nesutinkantis su įsigalėjusiu vyrų, kaip socialinės grupės, dominavimu moterų, kaip socialinės grupės, atžvilgiu, ir aktyviais veiksmais prisidedantis prie moterų ir vyrų lygių galimybių įtvirtinimo įskaitant būtinas patriarchalinės visuomenės institucijų reformas.* Tai garbinga ir nelengva kova, nes šio tikslo pasiekti įmanoma tik tai metus iššūkį įvairioms galios ir jėgos struktūroms, įteisinančioms vyrų privilegijas ir dominavimą visuomenėje.

1.2.1. Pirmoji feminizmo banga

Feminizmas kaip organizuotas politinis judėjimas atsirado XIX a. pabaigoje, išskiriamos trys feministinio judėjimo bangos (Cott, 1987). **Pirmajai feminizmo bangai** priskiriamas sufražisčių judėjimas, kurio pagrindinis tikslas buvo moterų teisė balsuoti rinkimuose. Judėjimas išplito XIX a. antroje pusėje – XX a. pr., daugiausia Didžiojoje Britanijoje, kitose Vakarų Europos šalyse, JAV, o taip pat ir Lietuvoje. Čia organizuotas moterų judėjimas dėl rinkimų teisės prasidėjo 1905 m., kai Vilniuje susikūrė pirmoji moterų organizacija – *Lietuvos moterų susivienijimas moterų teisėms ginti*. Susivienijimas siekė moterų rinkimų teisės įtvirtinimo ir galimybės dalyvauti nepriklausomos valstybės atkūrimu. Garsiausios to meto Lietuvos sufražistės buvo Gabrielė Petkevičaitė – Bitė, Ona Mašiotienė, Felicija Bortkevičienė ir kitos aktyvistės, nuosekliai kovojusios už moterų teises. Siekdamas politinių tikslų, sufražistės organizuodavo pilietinio nepaklusnumo akcijas, mitingus, paradus, rinko

parašus po peticijomis. Pavyzdžiui, 1918 metais Lietuvos moterys surinko 20 000 parašų reikalaujamos, kad moterų atstovės būtų įtrauktos į Lietuvos Tarybą. 1919 metais priimtas Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymas įtvirtino moterų rinkimų teisę, ir jau kitais metais (1920) ši buvo realizuota. Besikurianti Lietuvos valstybė rinkimų demokratiškumu pralenkė senąsias parlamentines valstybes, kuriose rinkimų visuotinumai ir lygybė dar ilgai nebuvo realizuoti. Pavyzdžiui, JAV moterims rinkimų teisė buvo suteikta 1920 m., Prancūzijoje – tikrai 1945 m. Pirmosios moterų rinkimų teisė 1893 m. gavo Naujosios Zelandijos moterys, Australijos - 1902 m., Suomijos – 1906 m. Vėliausiai Europoje ši teisė įtvirtinta Šveicarijoje (1971 m.), Portugalijoje (1974 m.), Lichtenšteine (1984 m.).

1.2.2. Antroji feminizmo banga

Antroji feminizmo banga kilo XX amžiaus septintojo dešimtmečio pabaigoje, kai buvo imta kovoti už lyčių socialinių santykių, šeimos struktūros bei kultūrinių nuostatų keitimą. Antrosios bangos šūkiu tapo feminizmo aktyvistės Carol Hanisch žodžiai „Tai, kas asmeniška, yra politiška“ (The Personal is Political, 1969). C. Hanisch siekė parodyti, kad politinė lyčių nelygybė ir moters suvokimas bei reprezentacija kultūroje yra susiję, todėl ragino moteris politizuoti savo asmeninį gyvenimą.

Savo ruožtu prancūzų rašytoja ir filosofė Simone de Beauvoir knygoje „Antroji lytis“ (1949), tapusioje feminizmo klasika, teigė, kad „moterimi ne gimstama, bet tampama“. Jau 1949 m. S. de Beauvoir rašė, kad patriarchalinė visuomenė sukonstruota taip, kad mergaitei iškart primetamas tam tikras egzistencijos stereotipas – gimdyti vaikus, būti priklausoma nuo vyro, užsidaryti namuose, neturėti, be namų ruošos, savo veiklos ir savarankiškų pajamų. Moterys prieš tokią joms primetamą padėtį ir buvo raginamos kovoti – kovoti už teisę nepasirinkti santuokos, teisę kontroliuoti gimstamumą, teisę į darbą, orias pajamas ir, žinoma, už politinę galią. Galima teigti, kad šiandien priimamiems tarptautiniams žmogaus teisių dokumentams, tokiems kaip Stambulo konvencija (2011), kurioje atskiriamos *sex* (biologinės lyties) ir *gender* (socialiai konstruojamos lyties) sąvokos, pagrindą padėjo būtent feministinė filosofija ir minėta Simone de Beauvoir išvalga „moterimi ne gimstama, bet tampama“. Antrosios feminizmo bangos pasiekimu turėtų būti laikoma tai, jog 1993 metų JTO Pasaulinė konferencija žmogaus teisių klausimais Vienoje paskelbė, kad *Moters teisės yra visuotinės ir nedalomos žmogaus teisės*. Moterų žmogaus teisės yra aktualioji žmogaus teisių problematikos sritis, o smurtas prieš moteris šeimoje yra moters žmogaus teisių pažeidimas.

1.2.3. Trečioji feminizmo banga

Trečiosios feminizmo bangos (nuo 1990 m. iki šių dienų) atstovės mano, kad nereikia laikytis įsikibus tokių konstrukčių, kaip lytis, nes kiekvienas žmogus laisvas pasirinkti sau priimtina socialinį vaidmenį. Nėra tiesioginio priežastinio ryšio tarp biologinės lyties (*sex*) ir kultūrinių, socialinių vaidmenų (*gender*), kitaip tariant, anatomicinė lytis neapsprendžia vaidmenų, kuriuos asmuo gali atlikti. Pagrindinė kova čia vyksta su lyčių vaidmenų stereotipais, būdingais patriarchalinei visuomenei, siekiama išlaisvinti tiek moterų, tiek ir vyrų kūrybingumą, teisę patiems rinktis socialinius vaidmenis, tapatybę bei veikimo būdus ir sritis.

XXI a. antrajame dešimtmetyje pasiekta tam tikros pažangos realiai įtvirtinant moterų teises kaip visuotines ir nedalomas žmogaus teises. Tačiau išlieka nevienoda moterų ir vyrų galia svarbiausiose visuomenės ir šeimos gyvenimo srityse, tad moterų pažangos skatinimas tebėra aktualus. Ypač tai pasakytina apie būtinumą įveikti smurtą prieš moteris

šeimoje. Turime prisiminti, kad ir visi jau įvykę pokyčiai nėra savaime suprantami – jie buvo *iškovoti* politinėje kovoje ir *įteisinti* reformuojant institucijas. Tiesa yra ta, kad kiekviena moterų karta savo kovą turi pradėti iš naujo, nes patriarchatas išnaudoja kiekvieną galimybę atgauti dominavimą, pasinaudodamas bet koku moterų judėjimo susilpnėjimu, moterų organizacijų susiskaldymu. Apie tai byloja virš Lietuvos nuolat pakimbanti mediciniškai saugaus, legalaus aborto draudimo grėsmė, dirbančioms moterims nepalankios Darbo kodekso pataisos, ikimokyklinio ugdymo įstaigų tinklo suardymas pirmaisiais Nepriklausomybės metais (jis lig šiol neatstatytas), ir nuolatiniai bandymai formuoti nuomonę, kad moterys piktnaudžiauja įstatymais, siekdamos sau privilegijų, kai iš tiesų yra priešingai – priimamais įstatymais Valstybė vykdo savo įsipareigojimus gerinti faktinę moterų padėtį siekiant moterų ir vyrų lygybės Lietuvos visuomenėje ir šeimoje.

1.2.4. Apibendrinimas

Svarbu pabrėžti šiuos dalykus:

- Pirmosios feminizmo bangos idealas buvo moterų ir vyrų lygybė nereformuotoje visuomenėje.
- Antrajai feminizmo bangai būdingas siekis reformuoti visuomenę. Visuomenės institutus buvo siekiama reformuoti taip, kad jie geriau atspindėtų moteris kaip savarankiškas veikėjas ir pokyčių subjektus, buvo siekiama įtvirtinti lyčių skirtingumą literatūroje, filosofijoje, mene.
- Trečiajai feminizmo bangai būdingas kvietimas įveikti lyčių vaidmenų stereotipus tuo išlaisvinant moterų ir vyrų kūrybingumą ir teisę laisvai rinktis socialinius vaidmenis, tapatybę bei veikimo būdus ir sritis.

1.3. Tarptautiniai teisės aktai, reglamentuojantys smurto prieš moteris šeimoje / smurto artimoje aplinkoje įveikimą

Feministinio judėjimo raidą ir pasiekimus moterų teisių įtvirtinimo srityje atspindi tarptautinės bendruomenės priimti dokumentai.

- Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (Roma, 1950);
- Jungtinių Tautų Konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims (CEDAW, Ženeva, 1979);
- Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos smurto prieš moteris panaikinimo deklaracija (Viena, 1993);
- Jungtinių Tautų Pekino veiksmų platforma (Pekinas, 1995);
- Europos Tarybos Konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos ir kovos su juo (Stambulas, 2011);
- Europos Sąjungos Nusikaltimų aukų teisių direktyva (2012).

1.3.1. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (Roma, 1950)

Konvencijoje įtvirtinama žmogaus orumo neliečiamybė; tai vertybė, kurią privalu gerbti ir saugoti. Konvencija taip pat įtvirtina teisę į gyvybę, draudžia kankinimus, nežmonišką ar žeminantį elgesį arba baudimą; taip pat pirmąkart pripažįstama teisė nebūti diskriminuojamam, įskaitant ir **diskriminaciją dėl lyties**, užtikrinama teisė į teisingumą. Europos Žmogaus Teisių Teismas (kitai dar vadinamas Strasbūro teismu) buvo įkurtas pagal 19-tąjį Konvencijos straipsnį. Šis Teismas kontroliuoja, kaip yra gerbiamos 800 milijonų europiečių žmogaus teisės 47-iose Europos Tarybos šalyse, kurios ratifikavo Konvenciją. Svarbu pastebėti, jog Europos Žmogaus Teisių Teismas iki 2009 metų smurto artimoje aplinkoje bylas traktavo pagal šios Konvencijos 8-tąjį straipsnį, įtvirtinantį teisę į privataus ir šeimos gyvenimo neliečiamumą. Tai reiškė, kad Teismas šitaip interpretavo valstybės pareigą nesikišti į šeimos gyvenimą. 2009 metais buvo išspręsta Opuz prieš Turkiją byla, kuri pakeitė Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką. Šioje byloje pareiškėja buvo moteris, nukentėjusi nuo ilgalaikio sisteminio sutuoktinio smurto. Sutuoktinis terorizavo ir galiausiai nužudė pareiškėjos motiną. Visi skundai dėl patiriamos prievartos Turkijos valdžios institucijų buvo arba atmetami, arba netiriami. Europos Žmogaus Teisių Teismas (EŽTT) nustatė 2-ojo straipsnio (teisė į gyvybę), 3-iojo straipsnio (kankinimų draudimas) ir 14-ojo straipsnio (diskriminacijos draudimas) pažeidimus, nes Turkijos valdžios institucijos nesiėmė priemonių, skirtų apsaugoti ieškovę ir jos motiną nuo smurto artimoje aplinkoje. **Pirmą kartą istorijoje teismas konstatavo, jog tokie smurtiniai veiksmai laikytini smurtu dėl lyties.**

Nuo šios bylos išsprendimo smurto artimoje aplinkoje bylos imtos traktuoti pagal Konvencijos 3-ąjį straipsnį. Smurtas artimoje aplinkoje dėl žalos, padaromos asmeniui, imtas traktuoti kaip kankinimai, nežmoniškas ir žeminantis elgesys. **Valstybės pozityvi pareiga tokiose bylose – užtikrinti, kad smurtas nepasikartotų, o kaltininkas būtų identifikuotas, surastas ir nubaustas.** Nuo 2009 metų smurtas artimoje aplinkoje taip pat imtas traktuoti pagal Konvencijos 14 straipsnį, kadangi nuo smurto artimoje aplinkoje moterys kenčia nepalyginti dažniau nei vyrai (98 % nukentėjusiųjų yra moterys).

Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nutarimai vėliau buvo atspindėti Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje (2000 m.).

1.3.2. Jungtinių Tautų Konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims (CEDAW, 1979)

Jungtinių Tautų Konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims (angl. *The Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women*, CEDAW) buvo priimta Jungtinių Tautų Generalinės asamblėjos 1979 metais Ženevoje. Dokumentą sudaro preambulė ir 30 straipsnių, kuriuose apibrėžiama, kas laikytina moterų diskriminacija, bei valstybė įpareigojama imtis veiksmų šalinant šią diskriminaciją visuomeniniame ir šeimos gyvenime. Konvenciją pasirašiusios valstybės smerkia visų formų moterų diskriminaciją bei susitaria visais būdais nedelsdamos vykdyti moterų diskriminacijos panaikinimo politiką, įsipareigoja įtraukti moterų ir vyrų lygybės principą į savo nacionalines konstitucijas ar kitą atitinkamą įstatymą, jei tai dar nepadaryta, ir šiuo įstatymu praktiškai šį principą įgyvendinti. Lietuva ratifikavo CEDAW konvenciją 1995 m. rugsėjo mėnesį, vykstant JTO IV Pasaulinei konferencijai moterų klausimais Pekine.

1982 metais buvo įkurtas CEDAW komitetas, sudarytas iš 23 ekspertų moterų teisių klausimais. 2015 metais Komiteto vicepirmininke buvo išrinkta Lietuvos atstovė prof. dr. Dalia Leinartė. Komitetas stebi dokumentą ratifikavusių šalių pažangą įgyvendinant CEDAW Konvenciją. Valstybės, ratifikavusios Konvenciją, kas ketverius metus teikia periodines ataskaitas apie pažangą įveikiant moterų diskriminaciją, pristato įgyvendintas nacionalines iniciatyvas. Komitetas, išnagrinėjęs pranešimus apie pažangą įgyvendinant Konvenciją, teikia valstybėms rekomendacijas išryškindamas sritis, kurioms turėtų būti skirta daugiau dėmesio.

1991 metais CEDAW komitetas 10-ojoje darbo sesijoje įtvirtino praktiką leisti detalesnes ir išsamesnes bendrąsias rekomendacijas, kurios valstybėms narėms suteikia aiškesnes Konvencijos taikymo gaires. Taip 1992 metais buvo išleista **Bendroji rekomendacija Nr. 19 dėl smurto prieš moteris**. Šioje rekomendacijoje pastebima, kad su lytimi susijęs smurtas yra diskriminacijos forma, ribojanti moters galimybes naudotis teisėmis ir laisvėmis lygiai su vyrais. Bendrojoje Rekomendacijoje Nr. 19 aiškinama, jog Konvencijos 1-ame straipsnyje nurodytas diskriminacijos apibrėžimas apima ir **su lytimi susijusį smurtą, t. y. tokį smurtą, kuris yra nukreiptas prieš moterį vien dėl to, kad ši yra moteris, arba smurtą, nuo kurio neproporcingai dažnai kenčia moterys**. Ratifikavusios Konvenciją valstybės, įskaitant ir Lietuvą, periodinėse ataskaitose CEDAW komitetui turi teikti informaciją apie smurto prieš moteris mastus ir priemones, kurių buvo imtasi su lytimi susijusiam smurtui įveikti.

2014 metais CEDAW Komitetas, išklaęs Penktąją periodinę ataskaitą, pateikė Lietuvai šias rekomendacijas smurto prieš moteris įveikimo srityje:

- Siūloma skirti rimtą dėmesį su lytimi susijusio smurto problemos sprendimui;
- Nepakankamas skaičius smurto artimoje aplinkoje bylų baigiasi smurtavusių asmenų nu-
baudimu;
- Nėra nustatytų pozityvių specialiųjų moterų pažangos priemonių, siekiant realiai užtikrinti faktinę lyčių lygybę (pvz., kvotų parlamente ar savivaldybėse, kt.);
- Komitetas griežtai nerekomenduoja praktikuoti taikomojo tarpininkavimo procedūrų (me-
diacijų) įgyvendinant Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą, nes tai žinomai gi-
lina smurtą patyrusių moterų pažeidžiamumą;
- Pažymimas išskirtinio kriminalizavimo nebuvimas esant išprievartavimo šeimoje atvejams;
- Trūksta įstatymų, svarbių lyčių lygybės įtvirtinimui (pvz., reprodukcinės sveikatos klausi-
mus bei dirbtinį apvaisinimą reguliuojančių įstatymų).
- Rekomendacijas Lietuva turi įgyvendinti per 24 mėnesius ir apie įgyvendinimą pranešti
CEDAW komitetui.

1.3.3. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos smurto prieš moteris panaikinimo deklaracija (Viena, 1993)

Vienos deklaracijoje įteisintas žmogaus teisių universalumas ir vientisumas. Moterų teisės pripažintos **visuotinėmis ir nedalomomis žmogaus teisėmis**. Pasaulinėje žmogaus teisių konferencijoje buvo nustatyta, kad smurtiniai veiksmai, kuriais padaroma žala moterims, yra sunkūs žmogaus teisių pažeidimai, o **moters teisių įtvirtinimas paskelbtas prioritetine**

žmogaus teisių sritimi. Konferencija patvirtino, kad turi būti eliminuotas smurtas ir visos seksualinio priekabiavimo formos bei išnaudojimas, įskaitant ir kultūrinius prietarus.

1.3.4. Jungtinių Tautų Pekino veiksmų platforma (Pekinas, 1995)

Pekino lygybės, plėtros ir taikos deklaracija bei Veiksmų planas (toliau – Pekino veiksmų platforma) – tai veiksmų programa, kuria siekiama remti ir saugoti moterų ir mergaičių teises bei dar kartą patvirtinti, kad **šios teisės yra neatsiejama, neatskiriami ir nedaloma visuotinių žmogaus teisių dalis.**

1995 m. 180 pasaulio šalių atstovai susitiko Pekine surengtoje Ketvirtojoje Pasaulinėje konferencijoje moterų klausimais, ją organizavo Jungtinių Tautų Ekonominė ir Socialinė Taryba. Jų bendras tikslas buvo tęsti tarptautinės bendruomenės pradėtą veiklą lyčių lygybės skatinimo srityje. Konferencija padėjo parengti ir suformuluoti dokumentą, atspindintį praėjusio šimtmečio pabaigos moterų problemas. **Pekino veiksmų platformos įgyvendinimas reikalauja, kad vyriausybės ir tarptautinė bendruomenė įsipareigotų imtis veiksmų 12-oje moterų pažangos sričių, identifikuotų kaip probleminės, tokių, kaip skurdas, švietimas, sveikatos apsauga, smurtas, ginkluoti konfliktai, ekonomika, sprendimų priėmimas, instituciniai mechanizmai, žmogaus teisės, visuomenės informavimas, aplinkos apsauga, moteris – mergaitė. Pagrindinis konferencijos tikslas buvo numatyti veiksmus siekiant suteikti daugiau galių moterims ir užtikrinti pilnateisį jų dalyvavimą visose visuomenės gyvenimo srityse.**

Pekino veiksmų platforma pabrėžia, jog smurtas prieš moteris šeimoje daro niekinėmis visas kitas moters, kaip žmogaus ir pilietės, teises, nes užkerta kelią jomis naudotis (D. *Smurtas prieš moteris*, 112).

1.3.5. Europos Tarybos Konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir šalinimo (Stambulas, 2011)

Europos Tarybos Konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir šalinimo, arba Stambulo konvencija, yra pirmasis toks detalus Europos dokumentas, nurodantis žingsnius, būtinus siekiant įveikti su lytimi susijusį smurtą. Konvenciją pasirašiusios ir ratifikavusios šalys įsipareigoja kovoti su visomis smurto prieš moteris formomis bei kurti aplinką, kurioje smurtui užkertamas kelias.

Svarbiausi Konvencijos keliami tikslai:

- Apsaugoti moteris nuo visų smurto formų ir užkirsti kelią smurtui prieš moteris ir smurtui šeimoje, už smurtą persekioti baudžiamąja tvarka ir šalinti jo apraiškas;
- Prisidėti prie bet kokio moterų diskriminavimo šalinimo ir skatinti tikrąją moterų ir vyrų lygybę, taip pat moterims suteikti daugiau (trūkstamų) teisių;
- Parengti išsamią apsaugos ir pagalbos sistemą, politikos kryptis ir priemones siekiant apsaugoti ir suteikti pagalbą visoms smurto prieš moteris ir smurto šeimoje aukoms;
- Skatinti tarptautinį bendradarbiavimą siekiant panaikinti smurtą prieš moteris ir smurtą šeimoje;

- Teikti paramą ir pagalbą nevyriausybinėms organizacijoms, dirbančioms smurto prieš moteris įveikimo srityje, bei teisėsaugos institucijoms, siekiant veiksmingo bendradarbiavimo ir taikant integruotą požiūrį į smurto prieš moteris ir smurto šeimoje įveikimą.

2010 – 2011 m. tarptautinis NVO bendradarbiavimo tinklas WAVE (Women Against Violence Europe / Moterys prieš smurtą Europoje) aktyviai įsijungė į Stambulo konvencijos parengimą ir net turėjo savo oficialųjį atstovą prie Europos Tarybos. Kartu su kitais WAVE ekspertais asociacija *Vilniaus Moterų namai* dalyvavo Stambulo konvencijos (2011) rengime.

Konvencija apibrėžia smurtą prieš moteris kaip **žmogaus teisių pažeidimą ir moterų diskriminavimo formą**, kuri apima visus smurto dėl lyties atvejus, kai moterims sukeliama ar gali būti sukelta fizinė, lytinė, psichologinė ar ekonominė žala ar kitokios kančios, taip pat apima grasinimus tokius veiksmus įvykdyti, prievartos panaudojimą arba neteisėtą laisvės apribojimą, jis pasireiškia tiek visuomeniniame, tiek privačiame gyvenime (Stambulo konvencija, 2011). Smurtas prieš moteris šioje konvencijoje traktuojamas kaip nusikaltimas, užtraukiantis baudžiamąjį persekiojimą. Konvencijoje įtvirtinama, jog *smurtas prieš moteris šeimoje apima visus fizinio, seksualinio, psichologinio ar ekonominio smurto atvejus, su kuriais susiduriama šeimoje ar artimoje aplinkoje, tarp buvusių arba dabartinių sutuoktinių ar partnerių, nesvarbu, ar smurtautojas gyvena kartu su auka, ar nebe*.

Konvencija pateikia sisteminio veikimo modelį įveikiant su lytimi susijusį smurtą, apjungianti teises, švietimo ir prevencijos priemones, taip pat specializuotos pagalbos teikimą smurtą ir prievartą patiriančioms moterims. Svarbiausios Stambulo konvencijos numatomos veikimo kryptys yra prevencija, apsauga ir parama, baudžiamasis persekiojimas bei aktyvi institucijų darbo stebėseną (monitoringas).

Konvencija pabrėžia, jog smurtas prieš moteris yra glaudžiai susijęs su lyčių vaidmenų stereotipais, todėl šalys įsipareigoja imtis priemonių, *kuriomis būtų skatinami moterų ir vyrų socialinio ir kultūrinio elgesio modelių pokyčiai siekiant naikinti prietarus, papročius, tradicijas ir visą kitą praktiką, grindžiamą moters nepilnavertiškumo idėja ar stereotipiniais moterims ir vyrams priskiriamais vaidmenimis* (12 straipsnis). Kad pakeistų lyčių stereotipus bei užkirstų kelią smurtui prieš moteris, šalys įsipareigoja šviesti visuomenę moterų ir vyrų lygybės klausimais, plėsti visuomenės informuotumą apie smurto formas, jo priežastis, dinamiką ir pasekmes. Konvencijoje taip pat pabrėžiama, kad siekiui užkirsti kelią su lytimi susijusiam smurtui svarbus yra specialistų, dirbančių tiek su aukomis, tiek su smurtautojais, mokymas apie tokio smurto prevenciją ir smurto prieš moteris atvejų nustatymą, lygias moterų ir vyrų galimybes ir aukų poreikius bei teises. Teisėsaugos pareigūnams turi būti organizuojami specializuoti mokymai, siekiant užkirsti kelią nukentėjusiųjų antriam ir pakartotiniam traumavimui. **Aukų poreikiai ir apsauga skelbiami svarbiausiu prioritetu, todėl šalys imasi visų reikiamų teisinių ar kitokių priemonių siekiamos apsaugoti visas aukas nuo bet kokių tolesnių smurto veiksmų** (18 straipsnis). Konvencijoje taip pat numatoma, kad nuo smurto nukentėjusiems asmenims turi būti **garantuota specializuota pagalba (medicininė, specializuota teisinė bei specializuota psichologinė), taip pat visą parą veikiančios nemokamos pagalbos linijos**. Svarbu pastebėti, kad šalys, smurtą pripažįstančios nusikaltimu ir žmogaus teisių pažeidimu, privalo imtis reikiamų teisinių ar kitokių priemonių, kad užtikrintų veiksmingą visų smurto formų atvejų tyrimą ir baudžiamąjį persekiojimą. **Konvencijoje ypač pabrėžiama, jog teisėsaugos institucijos privalo laiku ir tinkamai reaguoti į visas su lytimi susijusio smurto formas ir jų apraiškas, suteikti nukentėjusiems tinkamą ir savalaikę apsaugą.**

Siekiant užtikrinti tinkamą Konvencijos įgyvendinimą, jį tobulinti, vykdant aktyvią stebėseną, sukurta ekspertų grupė sudaryta iš Konvenciją ratifikavusių šalių atstovų, smurto prieš moteris šeimoje įveikimo ekspertų (GREVIO, angl. *Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence*). GREVIO sudaro ne mažiau kaip 10 ir ne daugiau kaip 15 narių, kurie yra žinomi dėl pripažintos kompetencijos žmogaus teisių, lyčių lygybės, smurto prieš moteris ir smurto šeimoje įveikimo, pagalbos aukoms teikimo ir jų apsaugos srityse, pasižymintys tvirtomis moralinėmis savybėmis bei nuosekliu veikimu įtvirtinant moterų žmogaus teises. Šalys teikia GREVIO komitetui ataskaitas apie įstatymų ir kitų priemonių, kuriomis įgyvendinamos Konvencijos nuostatos, priėmimą ir taikymą.

Konvencijos objektas ir tikslai jau galioja ir Lietuvai, kaip pasirašiusiai Konvenciją ir taip išreiškusiai politinę valią prisijungti prie jos. Tačiau ne mažiau svarbus yra ir numatytas Konvencijos ratifikavimas bei Konvencijos nuostatų perkėlimas į nacionalinę teisę.

1.3.6. ES Nusikaltimų aukų teisių direktyva – Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2012/29/ES

Direktyva – tai Europos Sąjungos teisės aktas, kuriame yra numatomi ES narių teisiniai įsipareigojimai. Priėmusi direktyvą valstybė narė per nustatytą laikotarpį privalo perkelti direktyvos nuostatas į savo nacionalinę teisę. Pasibaigus nustatytam terminui, Europos Komisija (EK) įvertina, kaip sėkmingai valstybė įgyvendina direktyvą. Valstybė narė turi pateikti ES oficialius dokumentus dėl direktyvos įgyvendinimo. Valstybei narei neįvykdžius įsipareigojimų iki termino pabaigos, EK sprendžia, ar reikalinga pradėti pažeidimo procedūrą prieš valstybę, kuri gali pasibaigti ES Teisingumo teisme. **Skundą prieš savo valstybę Europos Komisijai gali teikti ir kiekvienas ES pilietis net ir tuo atveju, kai nebuvo pažeistos jo paties teisės.**

Tarptautiniai teisės aktai įtvirtina, jog smurtas prieš moteris ir smurtas šeimoje yra nusikaltimas ir žmogaus teisių pažeidimas, tačiau iki šiol Europos Sąjungos valstybių narių nacionaliniai įstatymai nusikaltimų aukų teises reglamentavo skirtingai. Siekiant suvienodinti nukentėjusių asmenų teisių apsaugą, buvo priimta Nusikaltimų aukų teisių direktyva, kuri įsigaliojo 2012 lapkričio 15 dieną. Šios direktyvos **tikslas yra užtikrinti, kad nusikaltimų aukos visose valstybėse narėse gautų tinkamą informaciją, paramą, apsaugą bei galėtų visateisiškai dalyvauti baudžiamajame procese.** Direktyvą pasirašiusios valstybės narės įsipareigojo perkelti šios direktyvos nuostatas į nacionalinę teisę iki 2015 metų lapkričio 16 dienos. Svarbu pažymėti, jog artimųjų smurto, smurto lyties pagrindu, seksualinio smurto ir prievartos aukos Direktyvoje yra įvardijamos kaip *asmenys, patekę į padėtį, kurioje jiems kyla ypatingai didelė žalos grėsmė*, todėl jiems reikalinga specializuota pagalba, specialistų parama bei teisinė apsauga tam, kad jie *galėtų priimti sprendimus palankioje aplinkoje, kur su tokių nusikaltimų aukomis būtų elgiamasi oriai, pagarbiai ir jautriai* (38 straipsnis). Šia Direktyva pripažįstama, jog *moterims, kurios yra smurto dėl lyties aukos, o taip pat ir jų vaikams, dažnai reikia specialios paramos ir apsaugos dėl didelės antrinės ir pakartotinės viktimizacijos, bauginimo ir keršto rizikos* (...) (17 straipsnis). Svarbu pažymėti, jog dokumente numatoma, kad taikant atkuriamojo teisingumo paslaugas, pavyzdžiui, mediaciją, turi būti atsižvelgiama į tokius veiksnius kaip skirtinga aukos ir nusikaltėlio galia (kas yra būdinga smurtui prieš moteris šeimoje), todėl tokias paslaugas teikiančios tarnybos turėtų visų pirma paisyti aukos interesų ir poreikių, kad būtų atitaisyta aukai padaryta žala ir išvengta papildomos žalos padarymo (46 straipsnis).

Direktyva pabrėžia, jog **norint užkirsti kelią pakartotinei ir antrinei viktimizacijai bei sukurti nukentėjusiam asmeniui draugišką aplinką, svarbu supaprastinti aukos bendravimą su teisėsaugos institucijomis bei išvengti aukos kontakto su nusikaltėliu.** Šiam tikslui pasiekti turėtų būti skiriamos apsaugos priemonės aukai ir jos šeimos nariams, laikini draudimai, apsaugos orderiai ar ribojančios nutartys (52 straipsnis) bei mažinamas nereikalingų aukos bendravimo su valdžios institucijomis epizodų skaičius, pvz., vaizdo kamera įrašant apklausas ir leidžiant įrašus naudoti teismo procese (53 straipsnis). Turi būti suteikta galimybė naudoti kuo įvairesnes priemones, kad per teismo procesą auka nepatirtų streso pamačiusi nusikaltėlį, jo šeimą, bendrininkus ar visuomenės atstovus. Valstybės narės raginamos įdiegti, visų pirma teismo pastatuose ir policijos nuovadose, praktines priemones, tokias, kaip šiuose pastatuose aukoms įrengti atskiri įėjimai, laukiamieji ir kt. Be to, valstybės narės turėtų kiek įmanoma planuoti baudžiamuosius procesus taip, kad būtų išvengta aukų bei jų šeimos narių ir nusikaltėlių kontaktų, pavyzdžiui, aukas ir nusikaltėlius kviečiant į apklausas skirtingu metu (53 straipsnis).

ES Nusikaltimų aukų teisių direktyvoje daug dėmesio skiriama specialistų, kurie dirba su nusikaltimų aukomis, specializuotiems mokymams. Direktyvoje nurodoma, kad turi būti rengiami mokymai advokatams, prokurorams, teisėjams ir specialistams, kurie teikia specializuotą kompleksinę pagalbą nusikaltimų aukoms ir visiems baudžiamajame procese dalyvaujantiems pareigūnams, kuriems gali tekti asmeniškai bendrauti su aukomis. Visi jie turėtų mokėti atpažinti su lytimi susijusį smurtą, nukentėjusių asmenų poreikius bei elgtis su šiais asmenimis pagarbiai, jautriai, profesionaliai ir jų nediskriminuoti (61 ir 62 straipsniai).

ES Nusikaltimų aukų direktyvoje nurodoma, jog **aukos turi šias teises:**

- **Teisė suprasti ir būti suprastam.** Narės imasi tinkamų priemonių, kad jau nuo pirmo aukų kontakto su kompetentinga valdžios institucija ir toliau su šia bendraujant, vykstant baudžiamajam procesui, aukoms būtų padedama suprasti, kas sakoma, o taip pat ir būti suprastai – ir tuo atveju, kai informaciją teikia institucija.
- **Teisė gauti informaciją nuo pirmo kontakto su kompetentinga valdžios institucija apie:**
 - specializuotą kompleksinę pagalbą bei organizacijas, kurios ją teikia,
 - procedūras, susijusias su skundo dėl nusikalstamos veikos pateikimu arba apie atvejus, kai nukentėjusysis skundo neteikia,
 - tai, kaip ir kokiomis sąlygomis nukentėjusieji gali gauti apsaugą, įskaitant apsaugos priemones, kurios gali būti skiriamos baudžiamąja ir civiline tvarka,
 - tai, kaip ir kokiomis sąlygomis aukoms gali būti kompensuotos išlaidos, patirtos dėl jų dalyvavimo baudžiamajame procese ir kt.
- **Teisė gauti informaciją apie savo bylą.** Valstybės narės užtikrina, kad aukoms būtų pranešta apie jų teisę gauti informaciją apie baudžiamąjį procesą nuo kreipimosi į teisėsaugą momento.
- **Teisė naudotis paramos aukoms tarnybų paslaugomis.** Valstybės narės užtikrina, kad aukos pagal poreikį turėtų galimybę nemokamai naudotis konfidencialiomis paramos aukoms tarnybų, veikiančių atsižvelgiant į jų interesus, paslaugomis prieš baudžiamąjį procesą, jo metu ir atitinkamą laikotarpį po jo. Paramos aukoms tarnybos ir specialistų paramos tarnybos gali būti steigiamos kaip viešos arba nevyriausybinės organizacijos, taip pat organizuojamos profesiniu ar savanorišku pagrindu.

- **Teisė į apsaugą.** Valstybės narės užtikrina galimybę aukoms ir jų šeimos nariams naudotis apsaugos priemonėmis nuo antrinės ir pakartotinės viktimizacijos, bauginimo ir keršto, įskaitant priemones, kuriomis būtų užtikrinta, kad per apklausas ir liudijant aukoms nekiltų emocinės ar psichologinės žalos pavojus ir būtų apsaugotas jų asmens orumas.
- **Teisė išvengti aukos ir nusikaltėlio kontakto.** Valstybės narės sudaro būtinas sąlygas, kad auka (prireikus – ir jos šeimos nariai) ir nusikaltėlis išvengtų kontakto patalpose, kuriose vykdomas baudžiamasis procesas.

Sėkmingas su lytimi susijusio smurto problemos sprendimas prasideda nuo teisingo jos formulavimo, aiškaus jos priežasčių, dinamikos ir pasekmių suvokimo. Susipažinimas su tarptautiniais teisės aktais, reglamentuojančiais smurto artimoje aplinkoje įveikimą, suteikia vertingų žinių bei formuoja pasaulėžiūrinės nuostatos, leidžiančias pažvelgti į problemą per smurtą ir prievartą artimoje aplinkoje patiriančių asmenų apsaugos poreikių ir teisėtų lūkesčių prizmę.

Rekomenduojama šį skyrių perskaityti keletą kartų, laikas nuo laiko sugrįžti prie šios informacijos, svarbios kiekvienam specialistui, savo darbe susiduriančiam su artimųjų smurto aukomis ir siekiančiam padėti joms atkurti pažeistas teises.